

A CIGÁNY LAKOSSÁG FOGLALKOZTATÁSI HELYZETE

Pálóczi Ágnes – Kozma Gábor

BEVEZETÉS

Az elmúlt, több mint két és fél évtizedben „a cigányok foglalkoztatásának, foglalkoztathatóságának kérdése folyamatosan a foglalkoztatáspolitikai egyik központi eleme. Számos országos, regionális és kistérségi koncepció, stratégia kísérte végig ezt az időszakot, és próbált megoldást találni a probléma kezelésére, sőt, sikeresen megvalósított programokat is fel tud mutatni e terület”¹. A különböző tanulmányokból kiderült, hogy a gazdasági szerkezetváltás mennyire negatívan érintette a cigányok munkaerő-piaci helyzetét, „a munkaképes korú cigány lakosság körében ma is kevesebb, mint harmada dolgozik a férfiaknak, és a nők között is csak mintegy hatodának származik jövedelme rendszeres munkavégzésből”².

Az 1970-es években a cigány népesség foglalkoztatottság mértéke hasonló volt a társadalom más csoportjaihoz (Janky, 2004), „a cigányok tömeges és rendszeres munkavégzésére is a szocialista tervgazdaság támasztott igényt. Az 1971-ben elkészült reprezentatív cigánykutató szerint nem volt lényeges különbség cigány és nem cigány gazdasági aktivitás között a férfiak tekintetében: a teljes népességben a férfiak 87,7%-a rendelkezett valamilyen munkaviszonnyal, a cigányok esetében 85,2%-uk. A nőknél ez az arány 64% (teljes népesség) és 30% (cigányok) volt. A 1940-es évek végén megkezdődött, a nyolcvanas évek közepén véget ért erőltetett iparosítás még látens teljes foglalkoztatottságot megközelítő állapotot teremtett a cigányok körében. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának 1961. június 20-i határozata a magyarországi cigányság határozott integrálását célozta meg. Magyarországon a 1980-as évek közepére a férfi munkaképes cigányok 90%-a már állandó munkát vállalt” (Dányi, 2010), ugyanakkor Kertesi Gábor (2000) rámutatott, hogy a cigányok munkaerőpiacról való kiszorulása már az 1980-es évek közepén megindult.

A piacgazdasági átalakulással kibontakozó transzformációs válság megjelenésekor a cigány munkavállalók nagyobb mértékben estek ki a munkaerőpiacról, mivel a főként alacsony szakképzettségű munkaerőt foglalkoztató ágazatok – a mezőgazdaság, a bányászat, az építőipar, valamint a nehéz- és a könnyűipar több szegmense – szenvedték el a legnagyobb visszaesést az 1990-es évek első felében (Kemény et al., 2004). Ebben szerepe volt a vidéki gazdasági bázisok területi hátrányának is, ugyanis ezeket a vidéki gazdasági egységeket zárták be elsőként, és az oda nagyszámban ingázó cigány munkavállalókat elbocsátották. Tehát nemcsak az ágazati, hanem a területi okok is hozzájárultak a cigányok tömeges munkanélkülivé válásához az 1990-es években.

Az újonnan „megjelenő tömeges munkanélküliség pár év leforgása alatt, viharos sebességgel tette semmissé annak a lassú modernizációs folyamatnak szinte

---

¹ Foglalkoztatáspolitikai lépések...

² Foglalkoztatáspolitikai lépések...

minden eredményét, amely az alapfokú oktatás kiterjesztésével és a szakképzettséget nem igénylő ipari munkahelyek expanziójával integrálni tudta őket - még ha a társadalmi hierarchia legalacsonyabb fokán is - egy modern társadalom szervezetébe” (Kertesi, é.n.).

A cigány lakosság 15–49 év közötti korosztályának foglalkoztatási rátája 77% volt 1984-ben (azon belül a cigány férfiaké 95%), 1989-re 67%-ra, majd 2003-ra mindössze 29%-ra esett vissza. A foglalkoztatás visszaesése lényegesen nagyobb mértékű volt a cigányok körében, mint a teljes népesség viszonylatában (az adott korcsoportban a foglalkoztatási szint mintegy kétszerese a cigányokra számított értéknek; Kertesi 2005). Bár az értékek némileg eltérnek, a főbb jellemzők a népszámlálási adatokból is egyértelműen kiolvashatók. 1990-ben a 15–64 éves korosztályban 67,7%-os volt a foglalkoztatottság a teljes lakosság körében, míg a cigányok esetében 55,8% (Pásztor–Pénzes, 2012).

„A foglalkoztatás kilencvenes évek utolsó harmadában megindult, csekély mértékű bővülése azonban nem érintette a cigányokat – sőt, körükben tovább zsugorodott” (Dányi, 2010). 2001-re az egész országra számított foglalkoztatási ráta 59,0%-ra, a cigányoké 35,6%-ra esett vissza. Elgondolkodtató azonban, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében magasabb a cigányok foglalkoztatottsága, mint a teljes népességé (ugyanakkor a 2003-as felmérés szerint a 15 évesnél idősebb cigány lakosság több mint 84%-a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezett). A felsőfokú végzettségűek esetében minimális különbség adódott a foglalkoztatási arányban a cigányok és az összlakosság között (azonban a 2001-es népszámlálás tükrében a 25 éves és idősebb cigányok kevesebb, mint fél százalékáa szerzett főiskolai vagy egyetemi diplomát; Hablicsek 2007) (Pásztor–Pénzes, 2012).

Az alacsony foglalkoztatottság mellett nagyfokú fluktuáció és instabilitás jellemzi a cigányok munkavállalását (Kertesi, 2005). Mindezen problémák kumulatív hatásának betudhatóan a cigányok foglalkoztatásának kérdése vált a munkaerőpiac egyik legégetőbb problémájává Magyarországon és egész Közép-Európában (O’Higgins–Ivanov, 2006).

A CIGÁNYOK FOGLALKOZTATÁSÁNAK JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON

Az ország járásainak foglalkoztatási adatait elemezve megállapítható, hogy „a legkedvezőtlenebb munkaerőpiaci statisztikákkal éppen azon országrészek jellemezhetők, ahol magas a cigány népesség száma és aránya az összlakossághoz képest” (Cserti Csapó, é.n.).

A cigány dolgozók munkaerőpiacról való kiszorulásának egyik lényeges forrása tehát „a cigányság foglalkoztatási szempontból is kedvezőtlen területi elhelyezkedése” (Kertesi, é.n.). Amíg az ország népességének több mint kétharmada város lakó, addig a cigányoké csak negyven százalék körüli. Bár a hetvenes évek eleji állapothoz képest jelentősen - mintegy nyolcvan százalékkal - megnőtt a város lakó cigány emberek aránya (ez természetesen csak részben vezethető vissza a városokba vándorlásra, részben csak az adott település besorolása változott meg), „a cigányok

tipikus lakóhelye azonban ma is a községi, és azon belül is a legelmaradottabb kisközségi településkategória” (Kertesi, é.n.).

Különösen súlyos problémát jelent, hogy a cigányok által sűrűn lakott megyék (mindenekelőtt Borsod-Abaúj-Zemplén és Baranya) előregedő, aprófalvas településein a népesség gyorsuló ütemben kicserélődik: „a nem cigány népesség elvándorol, és a cigányok fokozatosan beköltöznek az értéküket veszített, üresen maradt ingatlanokba” (Kertesi, é.n.). „Az érintett településeken olyan önszerveződésre képtelen, csonka társadalmak jöttek létre, amelyek életében az öröklött kulturális tradíciók hiányából, az iskolázatlanságból és szakképzetlenségből, vagyis a tradicionális szegénységből eredő és a települési hátrányok összeadódnak” (Havas, 1994).

Ez a folyamat egy oda-vissza ható mechanizmus. Ezen országrészek hagyományosan rossz gazdasági szerkezettel és foglalkoztatási mutatókkal rendelkeznek. Kihat ez a tény arra, hogy ezen területekre települtek be cigányok, olyan társadalmi csoportok, amelyek a jobban prosperáló térségekből kiszorultak, azokban nem találták meg helyüket, munkalehetőségeiket (Cserti Csapó, 2008).

Másrésről az itt élő cigány népesség nagyobb részének alacsony az iskolai végzettsége, és a szakképzettség ebből következően halmozottan hátrányos pozícióból indulnak a munkaerő piaci versenyen a gazdasági szervezetekkel, foglalkoztatókkal amúgy is gyéren ellátott területeken (Cserti Csapó, 2008).

A társadalmi-gazdasági fejlettségben mutatkozó területi különbségek közsismertek és nem változtak számottevően az elmúlt évtizedben: Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország és Észak-Alföld határ menti kistérségeiben két és fél évtizede lényegesen nagyobb a munkanélküliség, mint például Budapest környékén (Ábrahám-Kertesi, 1996; Kertesi-Köllő, 1998; Faluvégi et al., 2005; Lőcsei, 2010).

Északkelet-Magyarország településeinek, járásainak foglalkoztatással kapcsolatos mutatói jellemzően kedvezőtlenebbek, mint az ország egyéb területein. A gazdaságilag aktív népességen belül az álláskeresők aránya Észak-Magyarországon, valamint Észak-Alföldön a legmagasabb, a foglalkoztatási ráta ugyanezen két régióban a legalacsonyabb.³

Közép-Magyarországon 75 600 fő a munkanélküliek száma 2015 decemberében, az álláskeresők száma 57 771 fő. Ugyanezen értékek a következőképpen alakulnak az egyes régiókban: Nyugat-Dunántúlon 17 800 és 17 838 fő, Közép-Dunántúlon 22 700 és 27 025 fő, míg Észak-Alföldön 71 800 és 82 993 fő (KSH).

A foglalkoztatási problémák hatványozottan jelentkeznek a háztartások szintjén. A cigányság látványos munkaerőpiaci kiszorulása egyúttal súlyos szociális probléma is. Különösen kedvezőtlen helyzetben vannak a nagycsaládos cigányok. Minél nagyobb létszámú egy háztartástípus, annál erőteljesebben fölülreprezentáltak benne a sok munkanélkülit tömörítő cigány háztartások (Kertesi, é.n.).

---

³ A foglalkoztatottság és a munkanélküliség regionális különbségei, 2012

A nők munkavállalása korábban sem volt jelentős a cigányok körében. A háztartás, a gyermekek nevelése és a házkörűli munkák elvégzése volt inkább a nők feladata és jellemzően az ma is. Az oláh cigány közösségekben a hagyomány, mely szerint a nők feladata a „családi tűzhely őrzése” sokkal erősebb, míg a romungrok lakta településen a nők munkavállalása elfogadottabb.

Összességében a cigánylakosság közel fele az eltartottak közé tartozik, melynek oka lehet az elhúzódó demográfiai robbanás, a magas gyermeklétszám, a fiatalos korszerkezet és a nők kevésbé aktív részvétele a munka világában.

A CIGÁNYOK MUNKAVÁLLALÁSÁNAK JELLEMZŐI A MAGYAR-ROMÁN HATÁRVIDÉKEN

Jelen tanulmányban a cigány lakosságra vonatkozó jellemzőket a települési önkormányzatok reprezentánsaitól, valamint a cigány kisebbségi önkormányzati vezetőktől gyűjtöttük össze, személyes tapasztalataikra hagyatkozva.

A kérdőíves felmérés során a foglalkoztatás témakörében a helyben való elhelyezkedésre, ingázásra, időnyomunka lehetőségekre, külföldi munkavállalásra, cigány vállalkozásokra és az alternatív jövedelemszerzési forrásokra is rákérdeztünk.

A válaszadók nagy többsége arról számolt be, hogy a cigányok más településre való napi ingázása nem gyakori. Amennyiben lehetséges, akkor helyben vállalnak munkát, a bejárás költségeinek finanszírozása nehézséget okoz, és a napi ingázás nehézségeit sem szívesen vállalják. Néhány száz fő a nagyobb települések, nagyvárosok vonzáskörzetéből a közeli nagyvállalatokhoz és gyárakba járnak el dolgozni (pl. Tiszaújváros Jabil, Nyíregyháza Lego), illetve Kisvárdán az élelmiszerfeldolgozásban (gyümölcs, baromfi) vállalnak munkát. Jellemző még a budapesti építőiparban való részvételük, ezt azonban – ahogyan az a korábbi évtizedekben is jellemző volt – heti ingázással oldják meg.

A cigány vállalkozások előfordulása változó a vizsgált területen. Az oláh cigányok lakta településeken a cigányok által működtetett vállalkozások sűrűsödése jellemző, míg a romungrok lakta településeken a cigány vállalkozások száma jóval alacsonyabb, vagy egyáltalán nincs. Ennek oka az oláh cigányok nagyobb vállalkozói kedve, esetleg a valamivel jobb anyagi körülmények lehetnek, mely szükséges egy vállalkozás beindításához. Kótaj községben, - ahol teljes mértékben oláh cigány közösség él - a cigányok nagy része vállalkozási tevékenységet folytat faipari, építőipari, építőanyag kereskedelmi ágazatban. A vizsgált településeken a cigány vállalkozások többsége leginkább az építőiparhoz, fakitermeléshez, használt bútor- és divatáru kereskedelemhez kötődik.

Nyíregyházán, ahol közel 10 000 fős cigány közösség él, a cigány vállalkozások száma is jóval magasabb. Jelentős számban fordulnak elő vendéglátóegységeket, éttermeket, mozgóbüfét működtető cigány vállalkozások. A vállalkozások tevékenysége ezen kívül a ruházati kereskedelemhez, virágárusításhoz, mezőgazdasági, azon belül is elsősorban a kertészeti ágazatokhoz kötődnek.

A külföldön való elhelyezkedést elsősorban a még családdal nem rendelkező cigány fiatalok vállalják. A már családos cigány férfiak egyedül mennek ki külföldre, a család általában itthon marad. Elsősorban Ausztriában és Németországban hegesztőként, csőszerelőként, építőipari segéd munkásként helyezkednek el. Jellemzően csak néhány évig dolgoznak külföldön, amíg a megfelelő anyagi körülményeket megteremtik. Teljes családok külföldre vándorlása igen alacsony számban fordult elő a vizsgált területen, és azok sem munkavállalási célból történtek. Ezek a családok a kedvezőbb körülményekben reménykedve külföldre távoztak, de nagy részük néhány hónap vagy év elteltével visszatért eredeti lakóhelyére.

A munkahelyek hiányát az önkormányzatok és a cigány nemzetiségi önkormányzatok többsége másképpen ítéli meg. Az önkormányzatok többsége úgy véli, hogy a szakképzett munkaerőből van hiány a településeken, bizonyos szakmai tudást igénylő feladatokra (pl. festő-mázoló, kőműves, hegesztő, mezőgazdasági munkás) nem lehet megbízható, megfelelő munkaerőt találni, olykor még a közfoglalkoztatási létszámot sem tudják feltölteni, tehát leginkább a kereslet és kínálat egyenlőtlenségei a jellemzőek. A Roma Nemzetiségi Önkormányzatok nagy része viszont úgy véli, hogy a cigányok tömeges elhelyezkedését biztosító, jól fizető és biztos megélhetést nyújtó munkahelyek hiányoznak a településeken.

FEKETEMUNKA - IDÉNYMUNKA

A magyar gazdaság és a cigányok munkavállalásával kapcsolatos nagy probléma a fekete foglalkoztatás. A KSH adatai szerint 2015. decemberben 4 262 000 fő volt fő foglalkoztatott és 307 800 fő munkanélküliek száma, a nyilvántartott állás keresők száma 337 478 fő (KSH). A munkanélküliség valós mértéke valószínűleg ezen értékeknél magasabb, ugyanis egyes becslések szerint mintegy 30-50 ezer fő kívül esik a különböző nyilvántartásokon, akik tulajdonképpen, mint munkaerő jelen vannak, de a munkavégzéshez nem állnak rendelkezésre. Az ő megélhetésük kérdéses, mert hivatalosan munkából származó jövedelmük nincs, ők sem foglalkoztatottként, munkanélküliként vagy regisztrált állás keresőként, sem valamilyen pénzügyi támogatásra jogosultként nem jelennek meg a rendszerben. Megélhetésüket valószínűleg egy másik családtag biztosítja vagy feketemunkát végeznek.

A Magyarországon és külföldön végzett feketemunka jelentősen megnehezíti a hiteles adatbázis elkészítését. A belföldön feketemunkát végzők körébe ugyanis nemcsak a nyilvántartásokon kívül eső, hanem a támogatásokat igénybe vevő, azaz hivatalosan állás kereső, valójában azonban feketemunkát végző személyek is tartoznak. Előfordul, hogy ők maguk kérik a munkavállalót arra, hogy munkaviszonyukat ne tegye hivatalossá, mert így az állami juttatásokra is jogosultak maradnak.

A fekete munkavállalókról nincs pontos statisztikai kimutatás, holott biztosra vehető, hogy számuk talán meg is közelítheti a hivatalosan foglalkoztatottakét. Különösen jelentős a mezőgazdaság által foglalkoztatott idénymunkások (zöldség- és gyümölcsbetakarítók, libatépők stb.) száma, akiket többnyire feketén vagy egyszerűsített foglalkoztatásban alkalmaznak.

A cigány munkavállalók jellemzően csak a mezőgazdasági munkacsúcsok idején kapcsolódnak a földműveléshez, kertészethez. Mindennek magyarázata vagy előzménye, hogy „cigány paraszti réteg a korábbi századokban sem alakult ki. Azok az egyének, vagy családok, akik földművesek lettek, asszimilálódtak a magyar parasztsághoz” (Süli-Zakar, 2015).

A Nyírségben jellemző zöldség és gyümölcsstermesztés (pl. alma, barack, körte, szilva, dinnye, dohány, káposzta) szinte teljes folyamatában (ültetés, metszés, kapálás) részt vesznek a cigányok, legnagyobb létszámban mégis a nyári vagy őszi betakarítási időszakban dolgoznak, többnyire napszámosként. Ehhez kapcsolódik még a gyógynövények (pl. kamilla, cickafark), a gomba és a makk szezonális begyűjtése, melyet a gyógyszergyárnak vagy egyéb vevőnek értékesítenek.

DISZKRIMINÁCIÓ

A diszkrimináció és az esélyegyenlőség nagy tömegeket érintő társadalmi és gazdasági probléma ma Magyarországon. A cigányok, a fogyatékkal élők, a nők, a fiatal és az idős munkavállalók az átlagnál nagyobb valószínűséggel szembesülnek diszkriminációval, amely az élet majd minden területét áthatja, különösen tetten érhető a munkaerőpiacon, az oktatásban, az egészségügyi ellátásban (Gyulavári, 2010).

A foglalkoztatási diszkrimináció alapjaiban korlátozza valamennyi hátrányos helyzetű csoport társadalmi és gazdasági lehetőségeit. Kiszolgáltatottságuk miatt nagy a valószínűsége annak, hogy a hátrányos csoporthoz tartozó munkavállaló rosszul fizetett munkát végez, bejelentés nélkül „feketén”, színlelt szerződéssel, kölcsönzött munkavállalóként, csak határozott idejű munkaszerződéssel dolgozik. A cigányok elsősorban alacsony iskolai végzettségük miatt már a jogviszony létesítésénél fennakadnak a „szűrőn”, s társadalmi kirekesztettségük jelentősen csökkenti esélyeiket arra, hogy a munkaerőpiac aktív tagjai legyenek, és ez szegregációhoz vezet az élet minden területén (Gyulavári, 2010). „A cigányság az össznépeséghez viszonyítva nagyobb arányban van jelen a munkaerőpiacról kiszorultak, ezen belül a regisztrált, tartós munkanélküliek rétegében.”⁴

Számos oka van annak, hogy miért vannak a cigányok kiemelkedően rossz helyzetben a munkaerőpiacon. Legsúlyosabb problémájuk a munkához történő hozzáférés. Mindemellet amint a diszkriminációs ügyekkel foglalkozó intézmények és hatóságok tevékenységéből kiderül, a cigányok jelentős többsége él olyan gyenge infrastruktúrájú kistelepüléseken, ahol a munkalehetőségek száma meglehetősen csekély (Gyulavári, 2010). Az alacsony végzettség, a területi (gazdaságilag gyengén teljesítő térségek) és települési hátrány (kistelepüléseken kevés munkalehetőség), az öröklött negatív családi-kisközösségi minta, azaz a cigány gyermekek úgy nőnek fel, hogy tétlen felnőtteket látnak maguk körül, valamint az, hogy az alacsony mobilitásuk miatt nem vagy alig tudnak migrációval javítani a munkaerőpiaci helyzetükön mind hozzájárulnak a cigányok foglalkoztatási diszkriminációjához.

---

⁴ <http://nemzetisegek.hu/etnonet/cigánystrat.htm>

Az általunk vizsgált településeken a cigányok a munkaerő-piaci diszkriminációt tapasztalják: egy üres állásra való jelentkezéskor a személyes megjelenés alkalmával utasítják el őket, általában arra hivatkozva, hogy az állást már betöltötték. A cigányokat a tehát felvételi eljárások során éri a legtöbb diszkrimináció, azaz a cigány származás inkább a felvételnél, a munkahelyre való bekerülésnél okoz gondot. Már meglévő állásából kizárólag cigány származása miatt senkit nem bocsátottak el a vizsgált területen, bár arról a jelenségről beszámoltak, hogy egy cigány munkavállalónak többet, és jobban kellett dolgoznia, hogy bizonyítsa rátermettségét. A cigányok a munkaerőpiacon való sikertelen szereplésüket továbbá azzal is magyarázzák, hogy ha a munkafelvételkor egy magyar és egy cigány között kell választani a munkáltatónak, akkor nem a cigányra esik a választása.

„Az a körülmény, hogy a diszkrimináció - vélhetően - erősebben érvényesül az elbocsátások és a felvételek esetében, mint a munka javadalmazásában, nem meglepő. A felvételek olyan elsődleges szelektációs mechanizmusként működnek, amellyel a munkaadók - a munkaerőpiaci dekonjunktúra állapotában - igen alaposan megszűrik alkalmazott munkaerő-állományukat. S minthogy statisztikai alapon úgy okoskodnak, hogy a cigányok körében kisebb eséllyel találnak céljaiknak megfelelő dolgozókat, a felvételnél diszkriminálni fogják őket, ha egyszer a költségesebb egyéni felvételi szűrők alkalmazásától, épp a jóknak magasabb költségei miatt eltekintenek. Az pedig természetes, hogy azokkal a cigány dolgozókkal szemben, akik az így velük szemben megszigorodott szűrőkön sikerrel átjutottak, a bérdiszkrimináció mértéke lényegesen kisebb lesz. Világosan látnunk kell: a cigányok többségével szemben alkalmazott munkaerő-piaci diszkrimináció zömében ilyen statisztikai jellegű: nem a munkáltató személyes rokonszenvein vagy előítéletein múlik, hogy alkalmaz-e cigány dolgozókat, hanem az etnikai hova tartozás, mint felvételi szűrő relatív olcsóságán” (Kertesi, é.n.).

Az elmúlt években a munkaadók részéről némi pozitív elmozdulás történt az előítéletek megszűnése irányába, mégis a cigány munkavállalók számára szinte kizárólag a fizikai munkát, a segéd- és betanított munkát látják adekvátnak. Itt azonban figyelembe kell venni a cigányok sok esetben előforduló szakképzetlenségét (Dányi, 2010). Az aluliskolázottság és a munkanélküliség közötti ok-okozati viszonyt a legtöbb esetben a Cigány Nemzetiségi Önkormányzatok elnökei is elismerik.

KÉPZETTSÉG

Nem lehet megkerülni tehát azt a tényt, hogy „a cigányok átlagtól messze elmaradó munkaerő-piaci aktivitásának fő oka, továbbá a cigány emberi erőforrás tartalékok aktivizálásának legfontosabb akadálya ma is a cigány népesség iskolázatlansága” (Furray, 2000).

Az iskolai lemaradás - paradox módon - nagyjából akkorra vált a cigány foglalkoztatás legnagyobb gátjává, amikor a cigányság néhány évtized alatt (döntően a hetvenes és nyolcvanas években) megtette a legnagyobb lépést iskolai hátrányai felszámolásában.

Amíg a cigány népesség a hatvanas évek végén több mint egyharmad részt teljesen iskolázatlan, analfabéta volt, kilencven százalékában pedig általános iskola nyolc osztályáig sem jutott el, addig a rendszerváltás küszöbére érve csaknem a fele részében elvégezte a nyolc általánost, 12 százalékában pedig annál is több osztályt (többnyire 11 osztályt) járt ki.

A magyarországi cigány lakosság iskolai végzettsége jelenleg is alacsony szintű, messze elmarad a kor követelményeitől. A felnőttek döntő többsége nem fejezte be az általános iskolát, de a befejezett általános iskolai bizonyítvánnyal is nagyon kicsi ma már az elhelyezkedés esélye. A nyolc általános iskolai osztály már szinte semmilyen munkaerő-piaci értékkel nem rendelkezik, pedig a cigány családok többségében a munkaképes korúaknak nincs ennél magasabb iskolai végzettsége.

A cigány gyerekek középiskolai és felsőoktatásbeli leszakadása a többségi társadalom gyerekeihez képest nemcsak foglalkoztatási szempontból érinti hátrányosan a cigányokat, hanem a cigány középosztály majdani kiépülésének szempontjából is. A középiskolát, illetve egyetemet-főiskolát végzett cigányok számának lényeges növekedése nélkül nem lesz cigány középosztály (Kertesi, é.n.).

Szerencsére van ellenpélda is, a felsőoktatásban tanuló cigány fiatalokról büszkén számoltak be a település elöljárói. Őket a települési és cigány nemzetiségi önkormányzatok is igyekeznek ösztönözni és támogatni anyagi és tárgyi eszközökkel is. Nem ritka, hogy a felsőoktatásban tanuló vagy már az azt elvégző cigány fiatalot kérnek fel informatikai alapok vagy egyéb ismeretek megtanítására a településen.

Hasznos gondolat, hogy nemcsak konkrét ismeretek megszerzésére, hanem egyszerűen csak - a településen élő cigánygyermek számára - a jó példát bemutató előadás megtartására kérik fel a leendő értelmiségi cigány fiatalot, melynek mondanivalója tulajdonképpen az, hogy a gyermekek a saját jövőjük érdekében a legtöbb amit tehetnek, hogy az iskolakötelezettségi kor után is tovább tanulnak, szakmát szereznek.

Jellemző, hogy a főiskola, egyetem befejezése után a diplomát szerzett cigány fiatalok nem térnek vissza szülőhelyükre. Több példa is van arra, hogy diplomát szerzett óvónő, tanítónő nem szeretne visszatérni a saját környezetébe, pedig ezekkel a szakmákkal a szülőhelyükön lévő cigány gyerekeket jó irányba terelgethetnék. Ezek a fiatalok, - legyen az pedagógiai, műszaki vagy bármilyen más területen szerzett felsőfokú végzettség – távol korábbi lakóhelyüktől, inkább nagyvárosokban vállalnak munkát.

A cigány fiatalok, illetve szüleik, családjuk gyakran gondolkoznak úgy, hogy ha már a feltörekvő fiatalnak sikerült „kitörni a cigánysorról”, azaz továbbtanult, közép- vagy felsőfokú végzettséget szerzett, akkor az államnak munkahelyet kellene biztosítani a számukra. Mindemellett, ha nem sikerül néhány hónapig vagy akár egy évig az elhelyezkedés, akkor a cigány származásuk miatti hátrányos megkülönböztetést tartják a helyzet előidézőjének.

A cigányok helyi intézményekben való foglalkoztatására az a jellemző, hogy az óvodákban, iskolákban kevésbé fordul elő cigány származású óvoda vagy iskolapedagógus, esetleg a közfoglalkoztatás keretében cigány származású pedagógiai

asszisztens vagy dajka foglalkozik a gyerekekkel. Az önkormányzatok munkaerő állománya hasonlóan alakul, cigány származású főállású alkalmazott elvélve dolgozik a hivatalokban. Ennek nem a diszkrimináció az oka, hanem az, hogy a cigányok többsége nem rendelkezik a megfelelő végzettséggel ahhoz, hogy a közigazgatásban hatósági munkát végezhesen. Amennyiben legalább középfokú végzettséggel rendelkezik a munkavállaló, akkor közfoglalkoztatásban tudják alkalmazni irodai segédnek, amelyre néhány település önkormányzatánál van is példa.

KÖZFOGLALKOZTATÁS

Azoknak a cigányoknak, akik az elsődleges munkaerő-piacon nem tudnak elhelyezkedni, a városi munkapiacoktól távol lévő településeken élnek és a munkába járás költségeit finanszírozni képtelenek, illetve alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek a foglalkoztatását ma leginkább a közfoglalkoztatás különböző formái hivatottak biztosítani.

A közfoglalkoztatás egyes források szerint már a 19. század végétől létezik Magyarországon, de érdemes megvizsgálni, hogy hogyan lehetne azt definiálni, és mióta létezik mai formájában.

Csoba Judit megfogalmazása szerint „A közhasznú foglalkoztatás, mint a munkanélküliség alternatívája, az állástalanok munkaerőpiaci reintegrációját átmenetileg biztosító kényszermegoldás, amely a piaci erők természetes munkahelyteremtő-képességének az elégtelensége miatt, a versenyszféra működését nem zavaró módon hoz létre közpénzek támogatásával pótlólagos munkaalkalmat a közületi és nonprofit szektor közérdekű feladatainak ellátására. Résztevői csak állami munkaügyi szervezetek által kiközvetített munkanélküliek lehetnek (Csoba, 2010).

1990-ben, a rendszerváltással kialakult piacgazdaság következtében rövid idő alatt mintegy másfél millió ember veszítette el munkáját, mely óriási társadalmi problémát okozott az országban. A munkanélkülivé vált lakosság munkához juttatása és a munkaerőpiacra való visszavezetésük céljából indultak újra az országban közmunka programok. A rendszerváltás óta a közmunka különböző módokon folyamatosan jelen volt a magyar foglalkoztatáspolitikában.⁵

A közfoglalkoztatás részttevői Magyarországon igen széles spektrumot képviselnek. Beleértendő a létszámleépítés miatt elbocsátott, majd visszavett munkavállaló, vagy az időszakos többletfeladatra igényelt plusz munkaerő is. Ők tehát szakmai tapasztalattal, végzettséggel rendelkező személyek, akiknek az elsődleges munkaerőpiacon lenne a helye, de korábbi vagy jelenlegi munkahelyük pénzügyi helyzetének az áldozatai, vagy egyéb (pl. családi, egészségügyi) okból szorultak ki a munka világából.

A közfoglalkoztatottak másik csoportja a pályakezdő fiatalok, akik alap, közép, vagy akár felsőfokú végzettséggel, de szakmai tapasztalattal még nem rendelkeznek.

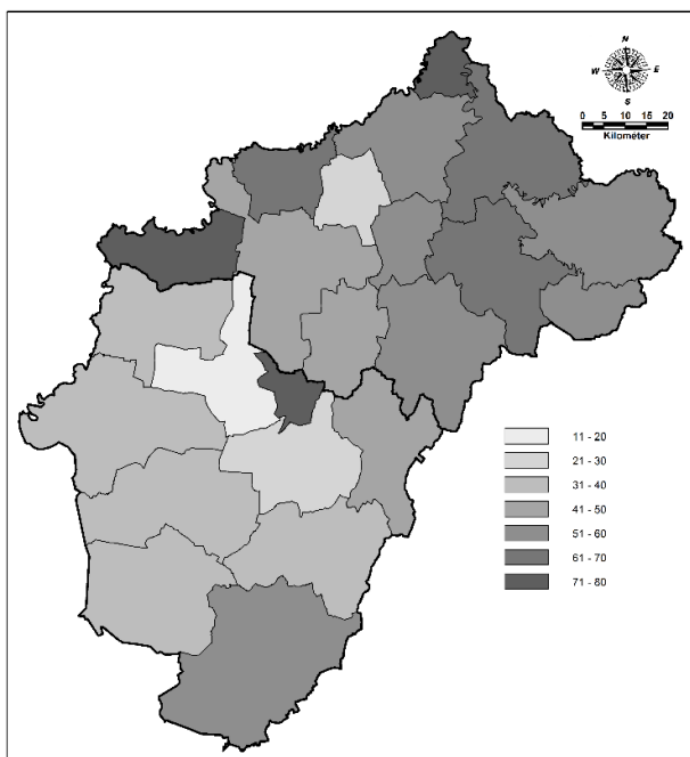
⁵ <http://muon.hu/a-magyar-kozmunka-rovid-tortenete/>

Ők általában 1-2 év közfoglalkoztatási jogviszony után el tudnak helyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon.

A közfoglalkoztatottak harmadik csoportjának tagjai pedig korukból, mentális állapotukból vagy végzettségükből adódóan a közfoglalkoztatáson túl nem fognak tudni munkát vállalni. Ezeket az embereket nem elszívta a közfoglalkoztatás a versenyszférából, - ahogy azt sok munkaerőt kereső vállalkozó, vállalatvezető, munkáltató gondolja – hanem ők addig is jelen voltak a településen és munkanélküli segélyből, foglalkoztatást helyettesítő támogatásból éltek. A cigányok többsége ez utóbbi csoportba sorolható.

Azon településeket egybevéve, ahol a közfoglalkoztatás résztvevőiről érdemi információt kaptunk, azt az eredményt kaptuk, hogy a vizsgált területen a közhasznú munkát végzők száma összesen 44580 fő, melynek átlagosan 52%-a cigány.

A járási szintre aggregált adatok jól szemléltetik, hogy a cigányok által sűrűbben lakott járásokban a közfoglalkoztatás résztvevői között is jelentősebb a cigányok aránya: a Hajdúhadházi, Tiszavasvári, Záhonyi járásban a legmagasabb, a Hajdúböszörményi járásban pedig a legalacsonyabb a közfoglalkoztatásban való részvételük (1. ábra).

1. ábra

A cigányok aránya a közfoglalkoztatásban
(az összes közfoglalkoztatottra vetítve, %-ban, járásonként)
Forrás: a DE-PKE felmérés eredményei alapján saját szerkesztés

Előfordulnak olyan települések, ahol a cigány családok szinte mindegyike érintett a közfoglalkoztatásban. Általában egy, esetleg kettő főt érint családonként a közfoglalkoztatás, de – ahol már, felnőtt, munkaképes korú gyerekek vannak – előfordul, hogy családonként 3-4 fő is közhasznú munkát végez.

A rendszerváltás előtt is létező és azt követően emelt vagy bevezetett szociális támogatások egy sokgyermekes családban olyan mennyiségű jövedelem megszerzésére adtak lehetőséget, hogy egy alapfokú végzettségű vagy szakmunkát végző családfőnek - aki munkájával minimálbérhez jutott hozzá - nem érte meg dolgozni. A bérrendezés kérdése még ma is aktuális, ugyanis „csak” 17-22 ezer Ft-os különbségek jelentkeznek a közfoglalkoztatási és munkajövedelem között (utóbbi javára), ami nem elég magas összeg ahhoz, hogy az álláskeresőt vagy közfoglalkoztatottat a versenyszféra felé irányítsa.

A nagy, magasabb létszámú közfoglalkoztatási programok kezdetén, amikor magasabb létszámban kezdték alkalmazni a település-karbantartói és mezőgazdasági, kertészeti ágazatokban a munkavállalókat, akkor a munka világától elszakadt emberek munkába integrálása komoly nehézségeket okozott a településeken. Mára ez a helyzet valamivel javult, de olyan problémák ma is előfordulnak, hogy a közfoglalkoztatottak egy része kizárólag helyben hajlandó dolgozni, és olyan munkatársakkal, akikkel jó kapcsolatban van. Kevés köztük az agilis személyiség, jellemző, hogy egy 40-50 fős csoportban 2-3 olyan ember van, aki motivált, van szakmai hozzáértése, a munkát el akarja végezni, és a csoport többi tagja számára - akik kevésbé motiváltak - húzóerőt jelentene.

A közfoglalkoztatás eredeti célja az átmeneti foglalkoztatás, ami támogatja a tartós munkanélkülit a munkaerőpiacra való visszatérésben (Fazekas, 2006). Ez az eszköz azonban nem mindig alkalmas a tartós foglalkoztatásba való visszakerülésre, a közfoglalkoztatás végével ugyanis a munkavállaló hasonló vagy éppen ugyanabban az élethelyzetben találja magát, mint amiben korábban élt. Gyakran előfordul, hogy - hiába tanul bele egy közfoglalkoztatott a feladatába, hiába teljesít jól - a 3-4 hónapos időszak végeztével mégis elküldik, mert a közmunkát mások számára is hozzáférhetővé kell tenni. Így azonban a munkavállalót nem teszik abban érdekeltté, hogy jó teljesítményre és a feladatok minél szélesebb körű ellátására törekedjen.

Ugyanakkor előfordul az is, hogy az elsődleges munkaerőpiacon lévő munkalehetőség esetén sem hagyják ott a közfoglalkoztatást, és otthon várnak a következő közfoglalkoztatási programra.

A vizsgált településeken szerencsére találunk ellenpéldát is. Azok a programok, amelyek elsősorban növénytermesztési, kertészeti, állattenyésztési ágazatokhoz kötődnek, értékteremtőek és szemmel látható az eredményük, legyen az csirke, tojás, sertéshús vagy paprika, paradicsom, sokkal inkább motiváló a közfoglalkoztatásban részt vevők számára.

A települések egy része próbál az önellátásra törekedni, az önkormányzati kertekben megtermelt zöldséget, gyümölcsöt, az állattenyésztésből származó termékeket a közkonyhán felhasználni. Azok a cigányok, akik a közmunka programban

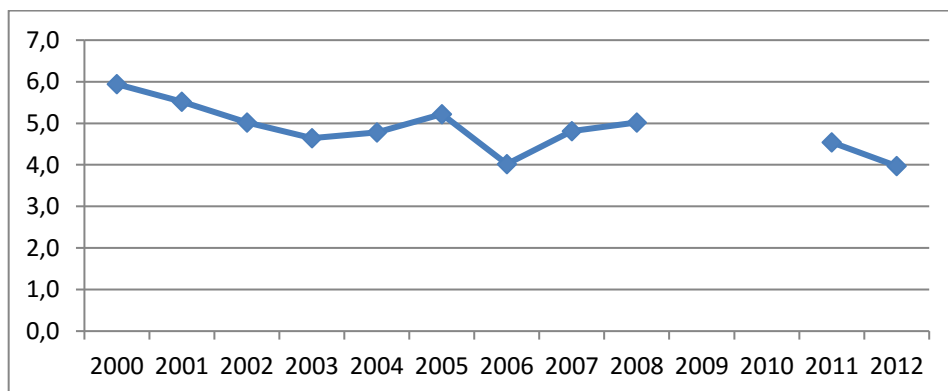
ezeket megtermelik, tudják, hogy a saját gyerekeik fogyasztják majd el az iskolai ebéden.

A települések egy részén a nagy létszámú közfoglalkoztatás működtetéséhez nem rendelkeztek elegendő szociális épülettel, illetve a gazdaságok működéséhez elégséges istállóval, kerttel, stb. Ezt az infrastruktúrát, legyen szó felújításról, épület, kerítés vagy istálló építésről, a közfoglalkoztatás résztvevői hozzák, hozták létre. Tehát átvitt és szó szerinti értelemben is az alapoktól részt vesznek a termelés körülményeinek, majd magának a termelő tevékenységnek a beindításában, napi működtetésében. A cigányok így sokkal inkább magukénak érzik a gazdaság működését, lelkesek, egymást biztatják. Előfordul, hogy a közmunka program sikerén felbuzdulva saját konyhakertet is kialakítanak.

SZOCIÁLPOLITIKA

A cigány lakosság egyik igen fontos gazdasági jellemzője az alacsony foglalkoztatási ráta és az ezzel szoros kapcsolatban álló kedvezőtlen jövedelmi helyzet. Ennek következtében a megélhetésükben fontos szerepet töltenek be az államháztartás különböző alrendszereitől kapott szociális transzferek, amelyek egy részét a központi költségvetés, míg másik részét a helyi önkormányzatok biztosítják.

A fentiek szellemében az alfejezet célja helyi önkormányzatok költségvetésének kiadási tételei között szereplő társadalom- és szociálpolitikai juttatások nagysága és a cigány lakosság települési eloszlása között az 1990-es évtizedben meglévő kapcsolat feltárása (az utóbbi években több jelentős változás is történt a szociálpolitika területén, de úgy véljük, eredményeink jól rámutatnak a napjainkban meglévő folyamatokra is).

2. ábra A társadalom- és szociálpolitikai juttatások összkiadáson belüli arányának változása 2000 és 2012 között a magyarországi önkormányzatok esetében (%)
(az adatbázis nem tartalmazta a 2009. és 2010. évi adatokat)

Forrás: TEIR

A kiadási tétel tárgyévi kiadásokon belüli arányát tekintve (2. ábra) megállapítható, hogy a 2000-es évtized folyamán az érték 4,0 és 6,0 között ingadozott, és az időben előrehaladva inkább csökkenő tendenciát mutatott (ez különösen jellemző volt az új évtizedre). Ennek hátterében minden valószínűség szerint két tényező állt, Egyrészt a helyi önkormányzatok a központi költségvetésből is egyre kevesebb a szociális szempontból rászorulóknak továbbfolyósítható támogatást kaptak, másrészt pénzügyi helyzetük romlása miatt saját bevételeikből sem tudtak nagyobb összegeket erre a célra fordítani.

A támogatás arányának területi megoszlását tekintve (1. táblázat) igen jelentős stabilitás figyelhető meg: mind a legalacsonyabb, mind pedig a legmagasabb értékekkel rendelkező megyék köre (mind a két szempontból 5-5 megye került figyelembevételre) alig módosult. Az előbbi esetben mindig Budapest rendelkezett a legjobb értékkel, és mögötte csak egy alkalommal előzte meg Komárom-Esztergom megye Győr-Moson-Sopron megyét, míg a képzeletbeli sorrend utolsó két helyén minden évben Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék helyezkedtek el (a 18. pozíciót hosszú ideig Hajdú-Bihar megye „foglalta el, csak 2011-ben és 2012-ben váltotta őt Nógrád megye).

1. táblázat Az egyes megyék előfordulási gyakorisága társadalom- és szociálpolitikai juttatások tárgyévi kiadásokon belüli arányát tekintve legalacsonyabb és legmagasabb 25%-án belül 2000 és 2012 között (2009 és 2010 évek adatai nem szerepelnek a táblázatban)

	legalacsonyabb értékek		legmagasabb értékek
Budapest	11 alkalom	Borsod-Abaúj-Zemplén	11 alkalom
Győr-Moson-Sopron-	11 alkalom	Szabolcs-Szatmár-Bereg	11 alkalom
Vas	11 alkalom	Hajdú-Bihar	11 alkalom
Komárom-Esztergom	9 alkalom	Békés	8 alkalom
Zala	4 alkalom	Nógrád	8 alkalom
Fejér	4 alkalom	Jász-Nagykun-Szolnok	3 alkalom
Veszprém	3 alkalom	Baranya	2 alkalom
Pest	1 alkalom	Tolna	1 alkalom
Csongrád	1 alkalom		

Forrás: TEIR

Határozottabb időbeli változások csak egy-két esetben figyelhetőek meg: a vizsgált időszak elején még Zala és Fejér megyék a legjobbak csoportjába tartoztak, de a 2010-es évtizedben visszasüllyedtek a középmezőnybe, míg Nógrád megye esetében inkább egy rosszabbodó tendencia (vagyis egyre magasabb százalékos értékek) tapasztalható.

A vizsgálat következő fázisában a cigány lakosság településen belüli aránya és a társadalom- és szociálpolitikai juttatások nagysága közötti kapcsolat feltárására törekedtünk. Az előbbi adatokat két forrásból szereztük be. Egyrészt felhasználtuk a Debreceni Egyetem Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszéke által 2011/2013 folyamán elvégzett telefonos felmérés eredményeit, másrészt támaszkodtunk a 2011-es népszámlálás hivatalos adataira.

Az elemzés alapvetően alátámasztotta azt a hipotézisünket, hogy a két jelenség között összefüggés áll fenn. Egyrészt az alacsony cigány lakosság-aránnyal rendelkező településeken sokkal kisebb a társadalom- és szociálpolitikai juttatások összkiadásokon belüli részesedése és ezen kiadási forma egy lakosra jutó értéke (2. táblázat), mint azokon a településeken, ahol jelentősebb arányban él cigány lakosság (a hivatalos statisztikák szerint 2011-ben kb. 900 településen nem élt cigány lakosság, így erre az adatbázisra támaszkodva nem lehetett ilyen jellegű számításokat elvégezni).

2. táblázat A cigány lakosság településen belüli aránya és a társadalom- és szociálpolitika közötti összefüggés

cigány lakosság aránya	A	B
első kvintett	6,96	14.874
második kvintett	7,03	14.079
harmadik kvintett	9,07	20.265
negyedik kvintett	11,52	28.174
ötödik kvintett	17,31	47.175

első kvintett – legalacsonyabb részarány, ötödik kvintett – legmagasabb részarány
A – a társadalom- és szociálpolitikai juttatások összkiadásokon belüli részesedése (%), B – a társadalom- és szociálpolitikai juttatások egy főre jutó értéke (Ft)

Forrás: tanszéki felmérés, TEIR

3. táblázat A Spearman-féle korrelációs együttható értéke a társadalom- és szociálpolitikai juttatások (a 2011. és a 2012. évi adatok átlaga) és a cigány lakosság településeken belüli aránya közötti kapcsolat esetében

a cigány lakosság aránya	A	B
tanszéki felmérés eredményei	0,529*	0,687*
a 2011-es népszámlálás adatai	0,477*	0,633*

* - 0,01-es szinten szignifikáns kapcsolat

A – a társadalom- és szociálpolitikai juttatások összkiadásokon belüli részesedése, B – a társadalom- és szociálpolitikai juttatások egy főre jutó értéke

Forrás: a 2011-es népszámlálás adatai, tanszéki felmérés, TEIR

Másrészt a Spearman-féle korrelációs együttható értéke is megerősíti a létező összefüggést (3. táblázat). Az adatok szerint a legerősebb kapcsolat az adott kiadások egy főre jutó értéke és a cigány lakosság tanszéki felmérés eredményéből származó aránya között áll fent, de a kapcsolat 0,01-es szinten minden esetben szignifikáns.

ÖSSZEGZÉS

A vizsgált településeken tapasztalható jelenségek forrásai után kutatva, valamennyi fontosabb, ismert tényezőt összefoglalva azt találtuk, hogy a cigányság munkához való jutását három tényező együttes hatása gyengíti: az alacsony iskolázottság és szakképzettség, a területi hátrányuk, azaz lakóhelyüket és tipikus munkahelyeiket tekintve, erőteljesen koncentrálódnak az ország válság sújtotta régióiban és iparágaiban, továbbá a munkaerő-piaci diszkrimináció (Kertesi, 2005, Nemes Nagy–Németh, 2005), valamint a foglalkoztatási és iskolai hátrányok családi szintű kumulálódása. E tényezők közül messze az iskolai lemaradásnak van a legnagyobb súlya (Kertesi, é.n.).

Egyes kutatók számításai szerint a következő fél évszázadban a cigány népesség száma elérheti a 900 ezer főt, amely azt eredményezheti, hogy az iskoláskorúak és a fiatalok között a cigányok országos aránya 20%-ot tehet ki. A becslés alapváltozata szerint a cigányság lélekszáma 2050 körül elérheti az egymilliót. Ami azt jelenti, hogy a munkaképes (20–64 év) cigányok száma körülbelül 15%-ra, 600–700 ezerre nő, vagyis minden hatodik potenciális munkavállaló cigány lesz.⁶

A cigány kisebbség mindvégig pozitív természetes szaporodása jelentős mértékben korlátozza az országos népességfogyást (az országos népesség-előreszámítás szerint 2050-ben 8 millió főre csökken Magyarország lakossága, a cigányok aránya pedig jóval 10% fölé emelkedik), ugyanakkor a cigány kisebbség létszámnövekedésének tendenciája többszörösére növeli a cigány foglalkoztatás problematikájának súlyosságát az elkövetkező időszakban (Dányi, 2010).

A települések és a Cigány Nemzetiségi Önkormányzatok vezetői is az integráció akadályának is tartják a munkahelyek hiányát. A munkahelyteremtés, a cigányok munkába állítása, a jövő generációinak munkára nevelése segítené elő a cigányok integrációját.

Természetesen az integráció, a felzárkóztatás nem lehet megvalósítható egy szakpolitika, a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszerével. Összkormányzati, hosszú távon eredményeket elérő stratégiára van szükség a cigány és nem cigány lakosság életkörülményei között meglévő szakadék csökkentésére.⁷

A cigány lakosság társadalmi eloszlása és a társadalom- és szociálpolitika juttatások között igen szoros kapcsolat áll fenn, és az utóbbi önkormányzati kiadási tétel vonatkozásában jelentős területi stabilitás figyelhető meg.

---

⁶ <http://nemzetisegek.hu/etnonet/ciganystrat.htm>

⁷ Foglalkoztatáspolitikai lépések...

Felhasznált irodalom

- Ábrahám Á. - Kertesi G. 1996: a munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között- a foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke változó szerepe. *Közgazdasági szemle*, 43. évf. 7–8. sz. 653–681. o.
- Csoba J. 2010: „Segély helyett munka.” A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai. *Szociológiai Szemle*. 2010/1. 26-51.
- Cserti Csapó T. 2008: Területi-szociológiai jellemzés a Magyarországi cigány népesség körében. In: Forray R. K. (szerk.): *Society and Lifestyles – hungarian Cigány and Gypsy communities; Magyarországi cigány/cigány közösségek*. *Gypsy Studies* 21., PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs, 2008, ISBN: 978 963 642 246 2, pp. 75-109.
- Faluvégi A. - Fazekas K. – Nemes Nagy J. - Németh N. (szerk.) 2005: A hely és a fej-munkapiac és regionalitás Magyarországon. *KTI könyvek*, 6. sz. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- Forray R. K. (szerk) 2000: *Romológia – Ciganológia*. Dialog Campus, Pécs, 314 p.
- Hablicsek L. 2007: A cigány népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések. *Kisebbségkutatás*, 4.
- Havas G. 1994: A megélhetési módok és a többségi társadalomhoz fűződő viszony változásai a magyarországi cigányok különböző csoportjaiban, kandidátusi értekezés, kézirat, Budapest, 1994.
- Janky B. 2004: The income situation of Gypsy families. In: Kolosi Tamás – Vukovich György – Tóth István György (szerk.): *Social Report 2004*. TÁRKI, Budapest
- Kemény I. – Janky B. – Lengyel G. (szerk.) 2004: *A magyarországi cigányság 1971-2003*. Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest
- Kertesi G. 2000: A cigány foglalkoztatás leépülése és szerkezeti átalakulása 1984 és 1994 között., *Közgazdasági Szemle*, 5.
- Kertesi G. 2005: Cigány foglalkoztatás az ezredfordulón – a rendszerváltás maradandó sokkja. *Szociológiai Szemle*, 2.
- Kertesi G.- Köllő, J.1998: Regionális munkanélküliség és bérek az átmenet éveiben: a bérszerkezet átalakulása Magyarországon, II. rész. *Közgazdasági szemle*, 45. évf. 7–8. sz. 621–652. o.
- Lőcsei H. 2010: A gazdasági világválság hatása a hazai munkanélküliség területi egyenlőtlenségeire. In: Fazekas Károly–Molnár György (szerk.): *Munkaerő piaci tükrök 2010, közelkép*, MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont- Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 126–141. o.
- Nemes Nagy J. – Németh N. (2005): Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: Fazekas Károly (szerk.): *A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon*- MTA KTI, Budapest
- O’Higgins, N. – Ivanov, A. 2006: Education and employment opportunities for the Cigány. *Comparative Economic Studies*, 48.
- Pásztor I. Z. - Péntes J. 2012: Foglalkoztatási krízis és jövedelmi periferizálódás Északkelet-Magyarországon a cigány népességi arányok tükrében. – *Területi Statisztika*, 4. pp. 353-371.
- Süli-Zakar I. 2015: A magyarországi cigányság integrációjának történeti földrajzi és szociálgeográfiai szempontú vizsgálata. *Történeti Földrajzi Közlemények*, 3. évf., 2.

szám, Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza, pp. 258-288.

Internetes hivatkozások:

Dányi L.né 2010: Cigány élet Magyarországon a rendszerváltozás óta (1990–2009) http://www.kethanodrom.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=115:cigany-munkanelkueliseg&catid=62:tarsadalomciganysag&Itemid=86

Fazekas K. 2006: A magyar foglalkoztatási helyzet jelen és jövője (<http://econ.core.hu/doc/parbeszed/fazekas.pdf>).

G. Tóth Ilda 2015: A közmunka csapdája: jönnek a fiatalok, és már nem szabadulnak http://hvg.hu/itthon/201550_abszurd_kozfoglalkoztatasi_fuggoseget_ozokoz

Gyulavári T. 2010: A diszkrimináció tilalma a munkaerőpiacon „Munkavállalási és munkakeresési hajlandóság az alacsony foglalkoztatási szegmensekben” Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

http://szoc.tanszek.unideb.hu/tart/palyazat/Innotars/Dokumentumok_files/A%20diszkriminacio%20tilalma%20a%20munkaeropiacon.doc

Kertesi G. (é.n.): Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/ciganyk/periferian_cigany_szociologiai_tanulmanyok/pages/010_Cigany_foglalkoztatasi.htm

Egyéb források:

KSH Munkanélküliek száma

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf022b.html

KSH Nyilvántartott álláskeresők száma

https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qlf028.html

KSH 2013: A foglalkoztatottság és a munkanélküliség regionális különbségei, 2012

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regioik/debrecenfoglalmunk12.pdf>.

Cigány Tárcaközi Bizottság 2001: A hosszú távú cigány társadalom- és kisebbségpolitikai stratégia irányelvei (vitaanyag)

<http://nemzetisegek.hu/etnonet/ciganystrat.htm>

(sz.n.) 2013: A magyar közmunka rövid története

<http://muon.hu/a-magyar-kozmunka-rovid-tortenete/>

(sz.n.) (é.n.): Foglalkoztatáspolitikai lépések a cigányok munkaerőpiaci helyzetének javítására http://www.revalap.hu/tavoktatasi_tananyagok/2008_Altern_munkaeropiaci_szolg_terv_modszertana/09/frame_2100_maincontent.html

(sz.n.) 2016: Ezek hagyják ott az iskolát <http://www.boon.hu/ezrek-hagyjak-ott-az-iskolat/3043518> (2016.04.12.)